

VÄHEMUSKEELE UURIMINE KEELETEADUSLIKU KATSEGA. DEMONSTRATIIVPRONOOMENITE KASUTUS RUUMIS VIITAMISEL TÄNAPÄEVA VÕRU KEELES¹

HELEN PLADO, MARIA REILE

Annotatsioon. Artiklis käsitletakse võru keele uuskönelejate demonstratiivpronoomenite kasutust ja võrreldakse seda võru keelt emakeelena kõnelejate omaga. Empiiriline aineistik on kogutud sunnitud valikuga produktsoonikate abil. Tulemused osutavad, et emakeelsed võru keele rääkijad valivad demonstratiivpronoomeni peamiselt objekti kauguse põhjal (lähematele objektidele viidatakse enamasti pronoomeniga *seo* ja kaugematele pronoomeniga *tuu*), vähemal määral mõjutavad pronoomenivalikut ka interaktsioonilised tegurid. Uuskõnelejate demonstratiivpronoomenite kasutus erineb oluliselt nende omast, kes on võru keele omandanud ja seda rääkima hakanud kodus ning on seda kogu elu regulaarselt kasutanud. Kui emakeelsed kõnelejad kasutavad kõige vähem demonstratiivpronoomenit *taa*, millel ei ole eesti keele demonstratiivide seas otsest vastet, siis uuskönelejate kasutuses on just demonstratiivpronoomen *taa* kõige sagedasem. Samuti ilmneb artiklist, et kui ohustatud vähemuskeelt uurida keeleteaduslike katsete abil, tuleb tähelepanu pöörata ka teguritele, mis enamuskeele puhul esile ei tõuse. Näiteks tuleks pärast katset teha küsitlus selle kohta, kuidas on keelejuht keeleoskuse omandanud ning millal, kellega ja kui palju ta vähemuskeelt kasutab ja on kasutanud. Samuti on oht, et katsesituatsiooni ametlikkus mõjutab vähemuskeele kasutust rohkem kui enamuskeele kasutust (näiteks võib keelejuht katse jooksul minna üle enamuskeelele).

Võtmesõnad: katselised meetodid, võru keel, demonstratiivpronoomenid, ruumis viitamine, uuskönelejad

¹ Artikkel on valminud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondi toel (Eesti-uuringute Tippkeskus).

1. Sissejuhatus

Empiiriliseks keele uurimiseks on mitu võimalust. Kui korpusuuringud võimaldavad suure andmemahu pealt eri tegurite vahelisi seoseid leida, siis katseliste meetoditega kontrollitakse juba leitud seoste kehtivust. Samuti annavad katsed võimaluse käsitleda keelenähtusi, mille uurimine on korpuse põhjal raske või lausa võimatu (nt harva esinevad konstruktsioonid). Võib küll väita, et korpusuuringud ja vaatlusmeetodid on seotud loomulikuma keelekasutusega kui katsed, kuid sellised meetodid ei pruugi sobida iga keeleüksuse uurimiseks. Vaatlusmeetodite, näiteks eri olukordade salvestuste korral produtseeritakse keeleüksus küll loomulikus keskkonnas, kuid võib juhtuda, et uurijat huvitavat üksust ei ilmnegi või tuleb seda ette harva (Yuan 2001). Samuti pole selle meetodiga võimalik täpselt eristada, mis konkreetse keeleüksuse kasutamist mõjutab, kuid katsed võimaldavad kindlaks määrata põhjusliku seose keeleüksuse ja tema kasutust mõjutavate tegurite vahel. Katsete käigus on võimalik hoida kaasnevad tegurid kontrolli all (Gibbs 2007).

Keeleteaduslikke katseid on võimalik liigitada mitut moodi. Artikli fookust arvestades on oluline eristada taju- ja produktsioonikatseid. Kui tajukatsetes peavad katsealused mõnd keeleüksust tõlgendama, siis produktsioonikatses palutakse katsealustel ise keeleüksusi produtseerida (Vorweg 2012). Produktsioonikatseid saab omakorda jagada vaba moodustuse ja sunnitud valikuga katseteks (Carlson, Hill 2007). Vaba moodustuse katses on osalejatel vaba valik, milliseid keeleüksusi nad kasutavad, kuid sunnitud valikuga katses on neile ette antud piiratud valik keeleüksusi. Kuigi sunnitud valikuga katse võib mõjuda kunstlikult, tagab see selle, et uuritavat keeleüksust ka tõepoolest kasutatakse, erinevalt vaba moodustuse katsest, kus vaatlusalune keeleüksus ei pruugi alati ilmne (näiteks demonstratiivpronoomeni *too* harv kasutus, vt Reile jt 2019). Siinses artiklis teemegi järeldused sunnitud valikuga produktsioonikatsel abil kogutud empiiriliste andmete põhjal.

Oleme uurinud sunnitud valikuga produktsioonikatsel abil võru ja eesti demonstratiivpronoomenite kasutust ruumis viitamisel, kuid siinses artiklis käsitleme ainult võru keele katsete tulemusi. Kui eesti ühiskeeles on valdav demonstratiivpronoomen *see* ning harvem ja küllaltki markeeritult kasutatakse pronoomenit *too* (vt nt Pajusalu 2006, Reile 2019), siis võru keeles on kasutusel kolm demonstratiivpronoomenit: *seo*, *taa* ja *tuu*.

Nende kasutust on seletatud kahel moel. Ühelt poolt on demonstratiivpronoomenite kasutust seletatud kõnelejakeskse lähenemisviisiga, mille järgi kasutatakse eri pronoomeneid sõltuvalt sellest, kui kaugel on kõnealune objekt kõnelejast: lähemalt kaugemale objektile viidates kasutatakse pronoomenit *seo* – *taa* – *tuu* (Keem, Käsi 2002: 44). Keem (1997: 40) seletab olenditele viitamise põhjal demonstratiivpronoomenite valikut järgmiselt: *seo* viitab kõnesündmuse juures viibivale olendile ning *taa* kellelegi, kes jääb kuuldekaugusest välja ja keda räägitakse taga. Pronoomeni *tuu* kasutus jääb Keemal täpsustamata. Teiselt poolt seob Pajusalu (1998) võru demonstratiivpronoomenite kasutuse objekti kaugusega nii kõnelejast kui ka kuulajast: *seo* viitab objektile kõneleja lähedal või käes, *taa* objektile kuulaja lähedal või käes ning *tuu* viitab objektile, mis jääb kaug(e)ma)le nii kõnelejast kui ka kuulajast. Ka näiteks võru lähisugulaskeele soome keele demonstratiivpronoomenite kasutust mõjutab see, kuidas on objekt seotud kõnesituatsioonis osalejatega: pronoomen *tämä* viitab kõneleja lähedal ja pronoomen *se* kuulaja lähedal olevale objektile, pronoomen *tuo* osutab aga objektile, mis asub kaugel nii kõnelejast kui ka kuulajast (Larjavaara 1990, vt ka Laury 1997).

Tänapäeva võru pronoomenite kasutust on Pajusalu (2015) uurinud uuema videomaterjali põhjal, keskendudes pronoomenitele sarjas „Tagamõtsa“.² Ta leidis, et sarjas kasutatakse kõige sagedamini pronoomenit *taa*, kuigi ka *tuu* on väga sage. Oluline on märkida, et just pronoomeniga *taa* viidatakse kõige sagedamini konkreetsele objektile (nii elusale kui ka elutule). Seejuures on need objektid enamasti nähtavad ja mõnikord ka kõneleja käes. Viimane asjaolu annab Pajusalule selge aluse väita, et võru demonstratiivpronoomenite kasutus on tänapäeval muutumas, sest varasema materjali pealt tehtud uurimustes on ilmnenu, et kõneleja käes olevale asjale viidatakse pronoomeniga *seo*. Ühe põhjuse, miks võru demonstratiivpronoomenite süsteem on muutumas, näeb Pajusalu eesti keele vähem kompleksse demonstratiivpronoomenite süsteemi mõju. Demonstratiivpronoomenite kasutuse laialdast varieerumist tänapäeva võru keeles kinnitab ka Tammekännu uurimus (2015), kus uurimismaterjaliks olnud jutustustes kasutasid vaid vanema põlvkonna informandid kõiki kolme demonstratiivpronoomenit. Siiski tuleb silmas

² Kuigi sarja tekst oli ette kirjutatud, muutsid võru keelt emakeelena kõnelevad näitlejad demonstratiivpronoomenite kasutust vastavalt olukorrale.

pidada, et Tammekänd (2015) käsitleb pronoomenite kasutust tekstisisesele, mitte ruumis viitamisel.

Et teada saada, millest tänapäeva võru (ja eesti) keeles demonstratiivpronoomenite valik ruumis viitamisel sõltub, tegime keeleteadusliku katse, kuhu olid osalema oodatud võru (ja eesti) keelt emakeelena kõnelevad inimesed. Siiski sattus meie võru keele katsesse ka nn uskõnelejaid ja inimesi, kes ei olnud pikema aja vältel võru keelt kasutanud. Otsustasime selliste inimeste vastused kvantitatiivsest analüüsist välja jätta, sest need võivad liigselt kallutada katse tulemusi.

Enamasti on keeleteaduslikke katseid kasutatud enamuskeele uurimiseks. Ohustatud vähemuskeeli, milleks on ka võru keel, on katseliste meetoditega tunduvalt vähem uuritud (vt siiski nt Rice jt 2002, soome-ugri keelte kohta Arkhangelskiy, Usacheva 2018; rohkem on eksperimentaalsete meetoditega uuritud vähemuskeelte häälendamist, nt Warner jt 2011). Samuti on vähe tähelepanu pälvinud katseliste meetoditega (ohustatud) vähemuskeelte uurimise eripära. Üks väheseid selleteemalisi uurimusi pärineb Meyerilt ja tema kolleegidelt, kes on käsitlenud katses osalejatest tulenevaid erisusi. Nad mainivad, et ohustatud keelte uurimisel on palju raskem tagada, et osalejad oleksid sotsiaalsete näitajate (sh hariduse, vanuse, dialekti) poolest tasakaalus. Samuti osutavad nad, et vähemuskeele puhul varieerub suuresti inimeste keeleoskuse tase ja keele kasutussagedus, mis võib oluliselt mõjutada katse tulemusi. (Meyer jt 2018: 306–309)

Eelnevast lähtudes on siinse artikli eesmärk näidata, 1) kuidas see, et uuritavaks on ohustatud vähemuskeel, võib mõjutada katsete tulemusi, 2) kuidas erineb uskõnelejate ja võru keelt pikalt mitte kasutanud inimeste demonstratiivpronoomenite kasutus nende inimeste omast, kes räägivad võru keelt esimese keelena ja on kogu oma elu seda regulaarselt ja aktiivselt kasutanud, ning 3) mida selle põhjal võib arvata keele muutumise kohta. Kõigepealt aga määratleme, keda peame võru keele kontekstis uskõnelejaks.

Uskõneleja mõistet on defineeritud mitmeti. Ühelt poolt nimetatakse uskõnelejateks inimesi, kes ei ole lapsepõlvest peale mitte ainult vaatlusalust keelt kõnelema hakanud, vaid ei ole olnud ka keelekeskkonnas piisavalt, et seda keelt omandada (vt nt O'Rourke jt 2015). Teiselt poolt peetakse uskõnelejateks inimesi, kes ei ole keelt omandanud põlvkondadevahelise suhtluse kaudu, st keeleoskust ei ole vanematelt lastele edasi antud (vt nt Ortega jt 2015). Nad on omandanud keele kas

keelekümbelse või kakskeelse hariduse kaudu või keele taaselustamise protsessi jooksul. Siinses artiklis peame võru keele kontekstis uskõnelejateks ka inimesi, kes on küll kasvades võru keelt kuulnud (nii kodus kui ka laiemas suhtlusringkonnas), kuid kelle poole ei ole igapäevasuhtluses regulaarselt võru keeles pöördutud ja kes ei ole seega lapsepõlvest peale ise võru keelt suhtluses aktiivselt kasutanud. Sellised inimesed on enamasti hakanud võru keelt aktiivselt kasutama alles täiskasvanuna peamiselt kas tööülesannete või perekondliku surve tõttu, mille käigus passiivse keeleoskuse baasil on arenenud aktiivne keelekasutus. Sageli on sellised inimesed tegusad piirkondlikus elus ja/või võru liikumises ning nad annavad omandatud keele edasi kas oma lastele või mõjutavad oma keelekasutusega koguni laiemat ringkonda inimesi³. Emakeelseteks võru keele rääkijateks liigitame aga need katses osalejad, kes on lapsepõlvest peale ka ise võru keelt regulaarselt rääkinud (ei ole tähtis, mitme inimesega). Seega peame siinses artiklis olulisimaks uskõnelejat ja emakeelset kõnelejat eristavaks teguriks keele aktiivset kasutamist lapsepõlves.⁴ Seejuures ei tohi unustada, et nii emakeelsed võru keele kõnelejad kui ka uskõnelejad on vähemalt eesti-võru kakskeelsed. Kõik katses osalejad on koolihariduse omandanud eesti keeles.

Võru keel on ohustatud keel⁵ ning nooremad inimesed ei ole sageli seda enam kodus pere keskel rääkima hakanud. Samas võib võru keelt endiselt igapäevaselt kuulda ja seda õpetatakse mingil määral ka ajaloolise Võrumaa koolides (2019.–2020. õppeaastal on võru keele ja kultuuri tunde 13s ajaloolise Võrumaa koolis⁶) ja lasteaedades (keelepesa toimib 18s ajaloolise Võrumaa lasteaias ja -hoius⁷). Nii võiks arvata, et uskõnelejate osakaal keele kasutajate hulgas kasvab ja tõenäoliselt mõjutab uskõnelejate keelekasutus võru keele arengut ka laiemalt. Seda arvamust toetab ka Costa (2015) uurimus, kust selgub, et vähemuskeelte järjest suurenev õppimine muudab keelelist olukorda kogu maailmas.

³ Sama tendentsi võib täheldada ka saami keelte puhul, kus uskõnelejad soovivad aktiivselt panustada keele elustamisesse (vt nt Sarivaara jt 2013).

⁴ Katses ei osalenud ühtegi inimest, kes oleks võru keelt õppinud võõrkeelena, mistõttu me ei peatu ei võru keelt võõrkeelena rääkivate inimeste demonstratiivpronoomenite kasutusel ega sellel, kas ja kuidas võõrkeelena rääkijad vähemuskeelt võivad mõjutada.

⁵ Vt nt <https://www.ethnologue.com/language/vro>.

⁶ <https://wi.ee/tegemise/koolioppus/>.

⁷ <https://wi.ee/tegemise/keelepesa/>.

Järgnevalt tutvustame lühidalt tehtud katse protseduuri ja peamisi tulemusi võru keelt emakeelena kõnelevate inimeste puhul ning seejärel analüüsime kvalitatiivselt, kuidas uskõnelejate ja võru keelt pikka aega mitte kasutanud inimeste demonstratiivpronoomenite kasutus neist erineb.

2. Katse ülesehitus ja peamised tulemused

Tegime katse, mida tutvustasime katses osalenutele kui mäluakatset, millega uuritakse keele mõju mälule. See tähendab, et katses osalejad ei teadnud, et katse tulemuste põhjal uuritakse keelt. Katset ja selle tulemusi on pikemalt tutvustatud ja analüüsitud Reile jt (2020) artiklis, kuid siin teeme neist lühema kokkuvõtte.

Katses olid oodatud osalema võru keelt emakeelena rääkivad inimesed, st inimesed, kes on keele omandanud kodus ja kes on võru keelt ka ilma pikemate pausideta regulaarselt kasutanud. Siiski tuleb silmas pidada, et ka selliste kõnelejate keel on eesti keelest tugevalt mõjutatud, sest ka võrukesed omandavad hariduse eesti keeles ja suurem osa neid ümbritsevast meediast on eestikeelne (vt nt Koreinik 2015)⁸. Org jt (1994: 205–207) väidavad Vastseliina kihelkonnas Sute külas tehtud välitööde põhjal koguni, et juba 1935.–1960. aastal sündinud võrukesed on selgelt kakskeelsed ja nad kalduvad kasutama uuema võru keele jooni (näitena esitavad nad *se/sõ*-lihtmineviku *i*-mineviku asemel⁹), samal ajal kui kõigil pärast 1960. aastat sündinutel on eesti ühiskeel tugevam keel ning võru keel on taandunud selgelt kodukeeleks. Noored räägivad peamiselt uue- mat võru keelt ja ka nende võru keele kasutuses esineb selgeid eesti keele jooni. Et kõik meie katses osalenud on sündinud hiljem kui 1935. aastal, võib arvata, et eesti keel on mõjutanud nende kõigi keelt. Siiski peame inimesi, kes on võru keele omandanud kodus ja seda järjepanu regulaarselt kasutanud, emakeelseteks võru keele kõnelejateks.

⁸ Koreinik (2015: 23–24) väidab, et kui eestikeelseid tele- ja raadiosaateid jälgib iga päev enamik võrukesi ja eestikeelseid ajalehti loeb iga päev enam kui pool neist, siis võrukeelseid saateid ei kuulu umbes kolmandik võrukestest kunagi ja võrukeelset ajalehte *Uma Leht*, mis ilmub korra kahe nädala jooksul, ei olnud lugenud mitte kunagi 17% küsitluteest.

⁹ Selles, kas *se/sõ*-lihtminevikku peaks pidama uueks keelejooneks, on hiljem kaheldud. Seda on uueks keelejooneks pidanud näiteks Iva (2007: 89–90), kuid nagu eelretsensent viitab, on seda vormi kasutanud juba 19. sajandi lõpus sündinud keelejuhid.

Peale pidevalt ja regulaarselt võru keelt kasutavate inimeste ja uuskõnelejate osales katses ka üks kõneleja, kes oli küll võru keele omandanud lapsepõlves, kuid kes oli suure osa oma elust võru keele alalt eemal elanud ja polnud seega võru keelt järjepidevalt kasutanud. Et ka tema keelekasutus on tõenäoliselt veel tugevamini eesti keelest mõjutatud kui alaliselt Võrumaal elanud ja iga päev võru keelt kasutanud inimestel, siis käsitleme tema demonstratiivpronoomenite kasutust koos uuskõnelejate omaga.

2.1. Katse ülesehitus

Katse on veidi muudetud variant Coventry jt (2008) väljatöötatud katses. Katse jooksul istusid nii katse läbiviija kui ka katses osaleja pika musta kangaga kaetud laua ääres (vt foto). Laua keskel olevale mustale latile oli iga 25 cm tagant asetatud värvilise kettaga märgitud punktid. Katse jooksul kasutati kuut punkti, mis olid jaotatud kolmeks piirkonnaks: katses osalejast ja pooltel juhtudel ka katse läbiviijast 25 ja 50 cm (lähedased punktid), 150 ja 175 cm (keskmised punktid) ning 275 ja 300 cm kaugusel (kauged punktid) olevateks aladeks. Katse jooksul istus katse läbiviija kas laua taga katses osaleja kõrval või tema vastas (vt foto). Poole katse peal vahetas katse läbiviija oma asukohta, liikudes kas katses osaleja kõrvale või tema vastu.

Enne katse algust olid lauale valmis pandud nii katses osaleja kui ka katse läbiviija jaoks ühesugused kujundikaardid: roheline täht, punane kolmnurk, must rist, sinine ruut, oranž poolkuu ja kollane süda (vt joonis).

Joonis. Katse käigus laual olnud kujundikaardid (Reile jt 2020 järgi)

Katse jooksul paigutati instruksioonikaartide juhiste järgi kujundikaarte laual olevatele ketastele. Instruksioonikaartidel oli kirjas, kas kujundi asetab kohale katses osaleja või katse läbiviija. Lisaks oli kaardile märgitud, mis kujund kuhu viia tuleb, nt „Maq panõ verevä kolmnuka rohilidsõ tsõõri pääle“ (‘Ma panen punase kolmurga rohelise ringi peale’) või „Saq panõt rohilidsõ tähe roosa tsõõri pääle“ (‘Sa paned rohelise tähe roosa ringi

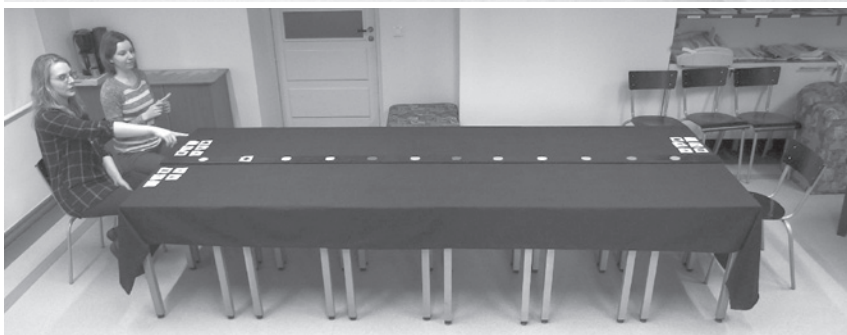

Foto. Katse ülesehitus (Reile jt 2020 järgi). Ülemisel pildil istuvad katses osaleja ja katse läbiviija teineteise vastas ja alumisel pildil teineteise kõrval

peale’). Kui kujund oli viidud ette loetud asukohta ja katses osaleja või katse läbiviija oli oma kohale tagasi istunud, pidi katses osaleja kujundile osutama (kuid mitte seda puutama) ja ütleva fraasi, mis koosnes kolmest sõnast: demonstratiivpronoomenist, kujundi värvist ja kujundi nimetusest, nt „seo verrev kolmnukk“ ’see punane kolmnurk’. Seejärel tõi katse läbiviija kujundikaardi oma kohale tagasi ja luges instruksioonikaardilt ette järgmise juhise. Katse käiku tutvustades nimetati justkui möödaminnes osalejale ka kõik keele demonstratiivpronoomenid, kuid neil pikemalt ei peatunud. Enne katse algust oli kuus proovikorda, et katse käik katses osalejale kinnistuks. Katset oli osalejatele tutvustatud kui mäluksatset, ja et seda kattelugu toetada, paluti osalejatel katse jooksul kuuel korral nimetada neli viimast kujundit ja nende asukoht.

Katse käigus testiti kontrollitud situatsioonis kolme selgitava teguri mõju demonstratiivpronoomeni valikule.

1. Objekti lauale asetaja (katses osaleja või katse läbiviija). Selle katsestiimuliga oli võimalik välja selgitada, kas otsene kontakt viidatava objektiga, kui objekt on olnud osaleja isiklikus ruumis, mõjutab demonstratiivi valikut (nt on sellel mõju inglise keele demonstratiivpronoomeni *this* kasutusele, vt Coventry jt 2008).
2. Objekti kaugus osalejast. Mida kaugemal on viidatav objekt, seda suurema tõenäosusega eelistatakse kaugemale viitavat demonstratiivi lähedale viitava asemel. Seda on näidanud nii tüpoloogilised (Diesel 1999, 2013; Dixon 2003) kui ka katselisi meetodeid kasutanud empiirilised uurimused (nt inglise ja hispaania keeles Coventry jt 2008, aga ka eesti, soome ja vene keeles Reile jt 2019).
3. Katse läbiviija asukoht. Eesmärk oli välja selgitada, kas katse läbiviija asukoht osaleja kõrval loob nende jaoks ühise lähedal oleva ruumi ning mõjutab osaleja demonstratiivpronoomeni valikut võrreldes sellega, kui katse läbiviija istub katses osaleja vastas. Vestluspartneri paiknemist kõneleja suhtes on oluliseks peetud näiteks hispaania keeles, kus see mõjutab demonstratiivpronoomeni valikut (vt nt Jungbluth 2003; Coventry jt 2008).

Katses oli ühtekokku 72 vooru: kolm korda korraldati kuut asukohta laual, kaks kujundikaardi paigutajat (kas osaleja või läbiviija) ja kaks istumiskohta (kas kõrvuti või vastastikku).

Nii katse ise kui ka sellele eelnev selgitus ja katsele järgnev vestlus toimusid katses osaleja ruumi sisenemisest alates võru keeles. Pärast katset küsiti katseisikult taustaandmeid, sh kui vana ta on, kus ta elu jooksul elanud on, kas tema vanemad on temaga võru keeles rääkinud ning kellega on ta ise seda varem kasutanud ja kasutab praegu. Lisaks sooviti teada, mis juhtudel tema meelest võru keele eri demonstratiivpronoomeneid kasutatakse, et saada olulist infot inimese keeleteadlikkuse kohta ja jälgida, kas inimese arvamus ja tegelik keelekasutus langevad kokku. Samuti küsiti, mis oli katses osaleja meelest katse eesmärk. Kui katses osaleja arvas ära katse eesmärgi, jätsime selle katses osaleja andmed analüüsist välja (vt täpsemalt Reile jt 2020), sest sellised katsealused võisid liialt oma demonstratiivpronoomenite kasutuse üle mõelda ja seega loomulikult demonstratiivpronoomenite kasutusest hälbida.

2.2. Emakeelsete võrukeste demonstratiivpronoomenite kasutus

Katse jooksul kasutati kõiki kolme demonstratiivpronoomenit, kuid selgelt tuli välja demonstratiivpronoomeni *taa* ebakindel seisund tänapäeva võru keeles. 27 katseisikust kaheksa ei kasutanud kogu katse jooksul pronoomenit *taa* kordagi ning lisaks kasutas neli katses osalejat seda pronoomenit kogu katse jooksul kas neli või vähem korda. See näitab, et eesti keelest tugevalt mõjutatud tänapäeva võru keeles on pronoomen *taa*, millel eesti ühiskeele demonstratiivpronoomenite hulgas otsest vastet ei ole, kas muutuva funktsiooniga või lausa kadumas. Samas tuleb meeles pidada, et katse kirjeldab siiski ainult demonstratiivpronoomenite kasutust ruumis ja seetõttu ei saa selle põhjal teha järeldusi pronoomenite kasutuse kohta tekstisisesel viitamisel.

Selgus, et peamine tegur, mille järgi demonstratiivpronoomenit valitakse, on viidatava objekti kaugus kõnelejast. Pronoomenit *seo* kasutati enamasti siis, kui objekt paiknes katses osalejale lähedal asuvatel punktidel, kuid vähemal määral viidati sellega keskmisel kaugusel olevatele objektidele ning harva ka kaugetele objektidele. Pronoomeni *seo* puhul on huvitav, et mõningal määral mõjutas selle kasutust ka see, kas objekti oli kohale viinud katses osaleja või katse läbiviija. Kui objekti oli kohale pannud katses osaleja (ning seeläbi muutus objekt katses osalejale tõenäoliselt lähedasemaks, vt täpsemalt Reile jt 2020 arutelu), kasutati demonstratiivpronoomenit *seo* sagedamini kui siis, kui objekti paigutas katse läbiviija.

Demonstratiivpronoomenile *seo* vastandub selgelt pronoomen *tuu*, millega viidatakse peamiselt kaugematele objektidele. Vaid paaril harval korral kasutati pronoomenit *tuu* ka lähematele punktidele viitamiseks. Pronoomeni *tuu* kasutus kasvas hüppeliselt keskmisel kaugusel olevale objektile viitamisel ning kaugel olevale objektile viidati peaaegu ainult selle pronoomeniga.

Kui pronoomenit *taa* kasutati, viidati sellega peamiselt keskmisele kaugusele. Pronoomeni *taa* kasutust mõjutas peale kauguse vähesel määral ka katse läbiviija asukoht: kui läbiviija istus katses osaleja kõrval, kasutas katses osaleja lähematel positsioonidel enam pronoomenit *taa*, võrreldes sellega, kui katse läbiviija istus laua teises otsas. Ka keskmistele positsioonidele viidati pronoomeniga *taa* enam siis, kui katse läbiviija istus teisel pool lauda.

3. Katseolukorra mõju emakeelsetele vähemuskeele kõnelejatele

Ühtekokku jätsime statistilisest analüüsist, mis keskendus emakeelsete osalejate pronoomenikasutusele, välja üheksa (nelja emakeelse ja viie uuskõneleja või tagasipöörduja) katseisiku vastused. Ühe emakeelse katseisiku vastused jäid välja seetõttu, et ta ei suutnud katse läbiviija juhiseid järgida, teise osaleja vastused seetõttu, et ta sai aru katse eesmärgist ja keskendus seepärast liialt oma demonstratiivpronoomenite kasutusele. Ülejäänud kahe emakeelse võrukese vastused jäid analüüsist välja, sest nad olid katsesituatsioonist nii häiritud, et ei suutnud keelt loomulikult kasutada. Siinkohal keskendumegi just nende kahe keelekasutusele.

Esimene neist oli 1944. aastal Võrumaal sündinud ja ainult seal elanud meesterahvas. Ta kasutas kogu katse jooksul valdavalt pronoomenit *tuu*, millele lisandus seitsmel korral pronoomen *taa* (neist kuuel korral viitas ta lähemal ja korra keskmisel kaugusel olevale objektile). Kuna tegu oli üsna formaalse katsesituatsiooniga, kus tuli objekte ja nende asukohti mees pidada, läks katses osaleja silmanähtavalt ärevile ning kasutas tõenäoliselt olukorra lihtsustamiseks põhiliselt üht demonstratiivpronoomenit. Seega, kuigi katse on hea meetod hüpoteeside kontrollimiseks, võib katsesituatsioon andmekogumisel probleemiks osutada.

Teine emakeelne võru keele kõneleja, kelle vastused analüüsist kõrvale jätsime, oli 1955. aastal Võrumaal sündinud ja ainult seal elanud naisterahvas, kes kasutas katse jooksul küll kõiki kolme pronoomenit (siiski, pronoomenit *taa* ainult ühe korra, viidates lähedal asuvale objektile), kuid ei vahetanud neid loomulikult. Selle asemel kasutas ta järjest ühtsama pronoomenit, kuni tal paluti nimetada nelja viimase voo objektid ja nende asukohad, seejärel vahetas ta pronoomenit ja kasutas seda kuni järgmise objektide ja asukoha nimetamiseni. Katse teises pooles kasutas ta ainult pronoomenit *seo* ja selle eestikeelset ekvivalenti *see*. Koodivahetuse põhjustas tõenäoliselt katsesituatsioon. Võru keele tõusvast prestiižist hoolimata on võru keel siiski paljude inimeste jaoks keel, mida räägitakse kas kodus või (heade) tuttavatega. Ka ELDIA uuringust (Koreinik 2015: 49–51) selgus, et kõige vähem kasutatakse võru keelt koolis, raamatukogus ja ametnikega¹⁰. Ka katsesituatsioon võis osalejatele meenutada ühelt poolt koolisituatsiooni (seda enam, et katse jooksul kuus korda „kontrolliti

¹⁰ ELDIA uuringu järgi kasutatakse võru keelt äärmiselt vähe ka kirikus, kuid siin on tõenäoliselt põhjuseks hoopis vähene kirikuskäimine.

osaleja mälu“), kuid teisalt ka suhtlust ametnikega (Tartu Ülikooli keeleuurijad). See näitab, et katsesituatsioon võib tugevalt mõjutada katses osalevate ohustatud vähemuskeele kõnelejate keekekasutust. Võrukesed on kakskeelsed inimesed, kes suures osas valivad keele kasutusvaldkonna järgi (Koreinik 2015: 50), ja katsesituatsioon on suurema osa inimeste jaoks tõenäoliselt valdkond, kus nad ise eelistaksid eesti keelt. Võru keele peal püsimiseks peab olema seega teadlik keekekasutaja. Oluline on seejuures ka see, et võru keele prestiiž on tõusnud alles viimastel aastakümnetel ning seetõttu on inimesed, kes on suurema osa ajast elanud ajal, mil võru keele prestiiž ei olnud kuigi kõrge, tõenäoliselt altimad ametlikes situatsioonides eesti keele peale üle minema.

Lisaks eelnimetatud neljale jäi statistilisest analüüsist välja veel viie katses osalenu vastused, sest nende puhul selgus intervjuu käigus, et kuigi nad katse toimumise ajal kasutasid võru keelt sageli või lausa iga päev, ei ole nad seda järjepidevalt lapsest peale kasutanud, vaid on kas uskõnelejad või tagasipöördujad. Järgmises peatükis vaatamegi, kuidas nemad võru keele demonstratiivpronomeneid kasutasid.

4. Demonstratiivpronomendid uuskõnelejate ja tagasipöördujate kasutuses

Ükski viiest katses osalenud uuskõnelejast või tagasipöördujast ei kasutanud katse jooksul kõiki kolme demonstratiivpronomeni. Selgelt joonistus välja erinevus emakeelsete ning uuskõnelejate ja tagasipöördujate demonstratiivpronomenite kasutuses. Ka emakeelsete kõnelejate seas oli osalejaid, kes ei kasutanud kolme pronomeni, kuid nende puhul ei leidnud kasutust demonstratiivpronomeni *taa* (selle kasutus oli kõigi katsete arvestuses harv). Seevastu uuskõnelejad ja tagasipöördujad kasutasid just demonstratiivpronomeni *taa* ning jätsid kasutamata kas *seo* või *tuu* või ka mõlemad. Viiest katses osalenud uuskõnelejast või tagasipöördujast kaks kasutasid pronomeneid *seo* ja *taa*, üks osaleja pronomeneid *taa* ja *tuu* ning kaks ainult pronomeni *taa* (st ainult üht demonstratiivpronomeni kolme võimaliku seast). Kirjeldame nüüd lähemalt uuskõnelejate ja tagasipöördujate tausta ja seda, kuidas nad katse jooksul pronomeneid kasutasid.

4.1. Pronoomenid *seo* ja *taa*

Ainult pronoomeneid *seo* ja *taa* kasutas kaks inimest. Esimene neist on sündinud 1981. aastal. Võru keele passiivse oskuse on ta saanud kodust, kuid ise ei ole ta seda keelt aktiivselt lapsest peale kasutanud. Tema poole pöördus võru keeles üksnes isa ja ka seda ainult aeg-ajalt, ema võru keelt ei räägi. Ajal, mil katse tegime, kasutas ta võru keelt peaaegu iga päev. Katsejärgses intervjuus ütles ta, et pronoomeniga *seo* viidatakse millelegi, mis on väga lähedal, pronoomeniga *taa* millelegi, mida kõneleja käes hoiab, ja pronoomeniga *tuu* millelegi, mis on kaugel. Siiski ei kasutanud ta ise kordagi pronoomenit *tuu* ning pronoomenite *seo* ja *taa* kasutuses ei avaldu selget mustrit, pronoomenivalik näib olevat juhuslik (vt pronoomenite jaotust tabelist 1).

Tabel 1. 1981. aastal sündinud uuskõneleja pronoomenikasutus katse jooksul

Kaugus cm	Katses osaleja ja katse läbiviija istuvad kõrvuti		Katse läbiviija istub katses osalejast teisel pool lauda	
	<i>seo</i>	<i>taa</i>	<i>seo</i>	<i>taa</i>
25	2	4	3	3
50	4	2	5	1
150	4	2	1	5
175	2	4	3	3
275	2	4	2	4
300	3	3	1	5

Teine katses osalenud uuskõneleja, kes kasutas katse jooksul ainult pronoomeneid *seo* ja *taa*, oli 1972. aastal sündinud naine. Ta oli samuti passiivse keeleoskuse omandanud kodust ja kogu elu ka Võrumaal elanud, aga ütles, et rääkis võru keelt päris väikese lapsena ja siis hakkas uuesti rääkima alles täiskasvanuna. Seega oli tema võru keele kasutuses pikem paus. See keelejuht kasutas katse jooksul valdavalt pronoomenit *taa*, pronoomenit *seo* kasutas ainult kahel korral, seejuures mõlemal juhul siis, kui katse läbiviija istus tema kõrval. Ühel korral viitas ta pronoomeniga *seo* 50 cm ja teisel korral 175 cm kaugusel asuvale objektile. Intervjuu jooksul ei osanud ta seletada, millal eri pronoomeneid kasutatakse.

4.2. Pronoomenid *taa* ja *tuu*

Ainult pronoomeneid *taa* ja *tuu* kasutas katse jooksul vaid üks inimene, kes oli 1963. aastal Tartus sündinud ja kasvanud naine. Intervjuus selgus, et tema kodus kasutati nii eesti, tartu kui ka võru keelt¹¹, nii et võru keele algteadmised oli ta omandanud kodust. Samas ei ole ta järjepidevalt võru keelt kasutanud. Lisaks oli ta hiljem võru keelt lühikesel kursusel õppinud. Huvitav on see, et keelejuht ei tarvitanud pronoomenit *seo*, mille kasutamiseks võiks tuge saada ka eesti ühiskeelest.

Intervjuus ütles keelejuht, et selget funktsionaalset vahet pronoomenitel *seo* ja *taa* ei ole, mõlemad viitavad lähedastele objektidele, kuid *taa* viitab veel lähemale kui *seo*. Küll aga arvas ta, et pronoomenite *seo* ja *taa* kasutuses on piirkondlikke erinevusi: nimelt pidas ta pronoomenit *seo* pigem seto keelde kuuluvaks. Pronoomenit *tuu* kasutatakse keelejuhi sõnul kaugemale viitamiseks. Nii ilmnes ka meie uuringus, et võru keele kõnelejad peavad oma idiolekti või kodupiirkonna keelde mittekuuluvaid keeleüksusi ja ka vanemaid keeleüksusi seto keelde kuuluvaks. Seda tendentsi on märgatud varemgi (vt nt Faster 2004, Koreinik 2015: 5).

Tabel 2. 1963. aastal sündinud uuskõneleja pronoomenikasutus katse jooksul

Kaugus cm	Katses osaleja ja katse läbiviija istuvad kõrvuti		Katse läbiviija istub katses osalejast teisel pool lauda	
	<i>taa</i>	<i>tuu</i>	<i>taa</i>	<i>tuu</i>
25	6	0	6	0
50	6	0	6	0
150	1	5	4	2
175	1	5	3	3
275	1	5	0	6
300	0	6	0	6

¹¹ Pajusalu jt (2002: 99) järgi on kogu lõunaeesti keelealale omane pronoomenite 'see' ja 'too' vastandus, kuid pronoomen *taa* kuulub Võro ja Seto murdesse. Siiski on pronoomenit *taa* üles kirjutatud ka suuremalt jaolt Tartu murde alalt (VMS, <http://www.eki.ee/cgi-bin/murdekaart.cgi?num=55586&sona=taa>, vaadatud 02.03.2020).

Nagu tabelist 2 näha, kasutab see katses osaleja pronoomeneid väga regulaarselt: kahele lähemale positsioonile viitab ta alati pronoomeniga *taa* ja kahele kaugemale positsioonile enamasti pronoomeniga *tuu*. Keskmistele positsioonidele viitamisel on varieeruvus suurem: kui katse läbiviija istub katses osaleja kõrval, siis viitab katses osaleja keskmistele positsioonidele enamasti pronoomeniga *tuu*; kui aga katse läbiviija istub osaleja vastas, sageneb pronoomeni *taa* kasutus ka keskmistel positsioonidel. See on kooskõlas emakeelsete võrude katsetulemustega, milles samuti suurenes keskmistel positsioonidel pronoomeni *taa* kasutus, kui katse läbiviija istus katses osaleja vastas. Huvitav on see, et sama tendents on ka juhul, kui pronoomenit *seo* üldse ei kasutata.

4.3. Ainult pronoomen *taa*

Kaks inimest kasutas kogu katse jooksul ainult pronoomenit *taa*. Esimene neist oli 1945. aastal sündinud naine, kes oli küll sündinud ja kasvanud Võrumaal ja omandanud võru keele kodus, kuid oli vahepeal 29 aastat oma elust Tallinnas elanud ning selle aja jooksul võru keelt väga harva kasutanud. Intervjuu käigus seostas ta pronoomenivalikut viidatava eseme omadustega, selle suuruse, kuju ja nähtavusega, kuid pronoomenite kasutust ruumis viitamisel nimetas ainult pronoomeni *taa* puhul. Sellega viidatakse tema sõnul nii suurele nähtavale esemele (nt suur ahi) kui ka sellisele tuttavale esemele, mida pole hetkel näha (nt kui on vaja võtmeid kotist välja võtta). Esemega ei kõnelejast ega kuulajast ta pronoomenivalikut ei seostanud. Pronoomeni *tuu* kohta tõi ta esile ainult selle kasutuse tekstisisesel viitamisel ja pronoomenit *seo* ei maininud üldse. Kui küsisime üle, miks ta ainult pronoomenit *taa* kasutas, ei osanud ta seda kuidagi seletada ja ütles, et kasutabki seda rohkem.

Teine katses osaleja, kes kasutas üksnes pronoomenit *taa*, oli 1982. aastal Võrumaal sündinud naine. Ta oli ka kogu elu Võrumaal elanud ja tema vanemad rääkisid küll kodus omavahel võru keelt, kuid mitte temaga. Kuigi passiivne keeleoskus oli tal kodust olemas, ütles ta, et õppis ja hakkas ise võru keelt rääkima alles täiskasvanuna, ning ajal, mil katse tegime, kasutas seda pidevalt nii kodus kui ka tööl. Kuigi ta kasutas katse jooksul ainult pronoomenit *taa*, seostas ta intervjuu jooksul pronoomenivalikut viitamiskaugusega. Tema sõnul viidatakse pronoomeniga *seo* millelegi, mis asub väga lähedal (katsesituatsioonis oleks see pidanud asuma veel

lähemal kui esimene, lauaservast 25 cm kaugusel olev objekt), ja pronoomeniga *tuu* kaugel asuvale objektile. Pronoomeni *taa* kasutusala ta selgelt seletada ei osanud, küll aga jäi tema kirjeldusest mulje, et see on tema jaoks distantsi suhtes neutraalne pronoomen.

5. Arutelu ja kokkuvõte

Meie katse näitas selgelt, et kui katse kaudu uuritakse ohustatud vähemuskeelt, siis tuleb tähelepanu pöörata mitmele seigale, mis enamuskeele uurimise puhul tõenäoliselt relevantseks ei osutu. Tihtipeale ohustatud keel on või on pikalt olnud madala prestiižiga ning seda on räägitud peamiselt oma pereliikmete ja/või (lähedaste) tuttavatega, seevastu koolis või ametiasutustes on kasutatud enamuskeelt. Seega võib informandil olla raske katse jooksul vähemuskeele peal püsida, mis omakorda võib tuua kaasa selle, et katse tulemused saadakse teadlike keelekasutajate või teatud vanuserühma kuuluvate isikute andmete põhjal. Näiteks kui keele prestiiž on tõusnud viimaste aastakümnete jooksul (nagu võru keele puhul), siis nooremad keelejuhid suudavad tõenäoliselt paremini ka ebatavalistes situatsioonides vähemuskeelt kasutada.

Teine oluline tähelepanek on see, et kuna ohustatud vähemuskeele kasutamine varieerub suuresti, on äärmiselt tähtis teha peale katse ka intervjuu, kus küsitakse osaleja kohta taustinformatsiooni (nt kui sageli inimene keelt kasutab, kellega seda kasutab, kas on regulaarselt rääkinud lapsepõlvest peale). Kuigi meie katsele olid oodatud võru emakeelega inimesed ja seal osales neid, kelle kohta oleksime ilma taustaintervjuud tegemata arvanud, et nad on kogu aeg regulaarselt võru keelt kasutanud, selgus intervjuudest, et nii see ei olnud. Eriti oluline on taustinformatsiooni küsimine selliste vähemuskeelte puhul nagu võru keel, mille põlvkondadevaheline edasiandmine ei ole enam üldine ja mille prestiiž on alles suhteliselt hiljuti tõusma hakanud. Pestiiži tõus on omakorda kaasa toonud huvi hakata seda keelt regulaarselt kasutama ning ühtlasi suurendanud uskõnelejate arvu. Ehkki uskõnelejate võru keel kuulub olulise osana tänapäevasesse võru keelde, näitas meie katse, et uskõnelejate ja võru keelt lapsepõlvest alates pidevalt kasutanud kõnelejate vastuste vahel oli selgeid erinevusi.

Emakeelsete kõnelejate peamine demonstriivpronoomeni valikut mõjutav tegur on viidatava objekti kaugus kõnelejast: lähedale viidatakse

pronoomeniga *seo* ja kaugemale pronoomeniga *tuu*. Kui emakeelsed kõnelejad kasutasid pronoomenit *taa*, viitasid nad sellega peamiselt keskmisel kaugusel asuvatele objektidele. Vähesel määral mõjutasid pronoomenivalikut ka interaktsioonilised tegurid. Näiteks siis, kui objekti aetas kohale katses osaleja, kasutas ta lähedale viitavat pronoomenit *seo* sagedamini kui siis, kui objekti paigutas katse läbiviija.

Kui võrrelda katses osalenud uskõnelejate pronoomenikasutust selliste inimeste omaga, kes olid lapsest peale järjepidevalt võru keelt kõnelenud, siis kõige olulisem erinevus seisnes pronoomeni *taa* kasutuses. Et järjepidevalt võru keelt kasutavad inimesed tarvitasid katse jooksul kõige harvem pronoomenit *taa*, võib arvata, et selle pronoomeni vähesele levikule avaldab mõju eesti ühiskeel: Lõuna-Eestis kasutatakse demonstratiivpronoomeneid *see* ja *too*, millele võru keeles vastavad *seo* ja *tuu*. Seevastu uskõnelejad kasutasid katse jooksul just pronoomenit *taa* kõige sagedamini ning paar osalejat lausa ainukese pronoomenina kogu katse jooksul. Seega on tänapäeva võru keeles pronoomeni *taa* kasutus ruumis viitamisel vastuoluline: emakeelsed võrukesed kasutavad seda vähe või üldse mitte, kuid uskõnelejad näivad eelistavat just seda pronoomenit. Tänapäeva võru keele pronoomenisüsteemist tervikpildi saamiseks tuleks siiski uurida ka muude tegurite (nt kontrastiivse olukorra) mõju pronoomenivalikule ja pronoomenite kasutust tekstisisesel viitamisel.

Seda, et katses osalenud uskõnelejad kasutasid sageli just pronoomenit *taa*, mõjutab tõenäoliselt asjaolu, et sellel pronoomenil ei ole eesti ühiskeeles otsest vastet ja seega ei tajuta, mis on pronoomeni *taa* roll ruumis viitamisel. Kui pronoomeni *see* lähedale ja pronoomeni *tuu* kaugele viitamisele leiab tuge ka eesti ühiskeelest, siis pronoomeni *taa* kasutusele sealt tuge ei saa ning arvatavasti seetõttu on mõned uskõnelejad hakanud pronoomenit *taa* kasutama ruumis neutraalse pronoomenina. Lisaks võib pronoomeni *taa* tarvitamise rohkust uskõnelejate keeles toetada ka *see*, et seda tajutakse kui midagi võru keelele eriomast ning kaldutakse seetõttu rohkem kasutama. On ju võru keele uskõnelejad enamasti teadlikud keelekasutajad, kes tõenäoliselt pööravad just eesti keelest erinevatele keelenähtustele rohkem tähelepanu.

Lisaks esines võru keele uskõnelejate hulgas sellist keelekasutust, kus pronoomeni valik ruumis viitamisel oli katse jooksul täiesti juhuslik. Kuigi kasutati kõiki kolme pronoomenit, ei olnud neil üksteisest eristuvat funktsiooni. Seega on näha, et isegi kui kasutatakse kõiki võru keeles

olevaid pronomeneid, võib puududa arusaam sellest, millisel juhul mis pronomeni kasutada.

Kuigi katses osalenud uskõnelejate pronomeenikasutus erines selgelt emakeelsete kõnelejate omast, tuleb mees pidada, et katses osales uskõnelejaid tunduvalt vähem kui emakeelseid võru keele kõnelejaid. Lõplike järelduste tegemine vajaks seega laiapõhjalisemat uskõnelejate keelekasutuse käsitlemist.

Uskõnelejate keelekasutuse uurimise tarvidust toetavad ka Euroopa vähemuskeeli käsitlevad uurimused, mis on näidanud, et ohustatud vähemuskeelte prestiiž tõuseb ning üha rohkem inimesi õpib vähemuskeeli ja hakkab neid kasutama (vt nt baski keele kohta Ortega jt 2015: 86). See omakorda tähendab, et uskõnelejate (ja ka teise keelena kõnelejate) osakaal keelekogukondades suureneb. Uskõnelejad on enamasti aktiivsed keele kasutajad ning aktiivsed ka ühiskonnaelus. Siit võib järeldada, et võru keele taolistele ohustatud vähemuskeeltele hakkab üha enam mõju avaldama just uskõnelejate keelekasutus.

Kirjandus

- Arkhangelskiy, Timofey, Maria Usacheva 2018.** Case compounding in Beserman Udmurt. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 9 (1), 111–138. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2018.9.1.05>
- Carlson, Laura A., Patrick L. Hill 2007.** Experimental methods for studying language and space. – *Methods in Cognitive Linguistics*. Ed. by Monica Gonzalez-Marquez, Irene Mittelberg, Seana Coulson, Michael J. Spivey. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 250–276. <http://dx.doi.org/10.1075/hcp.18.18car>
- Costa, James 2015.** New speakers, new language: On being a legitimate speaker of a minority language in Provence. – *International Journal of the Sociology of Language* 231, 127–145. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0035>
- Coventry jt 2008** = Kenny R. Coventry, Berenice Valdés, Alejandro Castillo, Pedro Guijarro-Fuentes 2008. Language within your reach: Near–far perceptual space and spatial demonstratives. – *Cognition* 108 (3), 889–895.
- Diessel, Holger 1999.** Demonstratives. Form, Function and Grammaticalization. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Diessel, Holger 2013.** Distance contrasts in demonstratives. – *The World Atlas of Language Structures Online*. Ed. by Matthew Dryer, Martin Haspelmath. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.

- Dixon, Robert M. W. 2003.** Demonstratives: A cross-linguistic typology. – *Studies in language* 27 (1), 61–112. <http://dx.doi.org/10.1075/sl.27.1.04dix>
- Faster 2004 = Fastrõ Mariko 2004.** Kas kotun vai kotoh? Egän Võrumaa nulgan ja kolgan kõnõldas esimuudu võru kiilt. – *Uma Leht* 49, jürikuu 27. päiv.
- Gibbs, Raymond W. 2007.** Why cognitive linguists should care about empirical methods. – *Methods in Cognitive Linguistics*. Ed. by Monica Gonzalez-Marquez, Irene Mittelberg, Seana Coulson, Michael J. Spivey. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2–18. <http://dx.doi.org/10.1075/hcp.18.06gib>
- Iva, Sulev 2007.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. (= *Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 20.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Jungbluth, Konstanze 2003.** Deictics in the conversational dyad. – *Deictic Conceptualisation of Space, Time and Person*. Ed. by Friedrich Lenz. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 13–40. <https://doi.org/10.1075/pbns.112.04jun>
- Keem, Hella 1997.** Võru keel. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- Keem, Hella, Inge Käsi 2002.** Eesti murded VI. Võru murde tekstid. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Koreinik, Kadri 2015.** Võru keel: ELDIA uuringu lühikokkuvõte. Tartu: Tartu Ülikool.
- Larjavaara, Matti 1990.** Suomen deiksis. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laury, Ritva 1997.** Demonstratives in Interaction. The Emergence of a Definite Article in Finnish. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <http://dx.doi.org/10.1075/sidag.7>
- Meyer jt 2018 =** Joshua R. Meyer, Nicholas Kloehn, Andrew Carnie, Diana Archangeli, Ian Clayton, Muriel Fisher, Michael Hammond, Adam Ussishkin, Natasha Warner 2018. The field is not the lab, and the lab is not the field: Experimental linguistics and endangered language communities. – *Insights from Practices in Community-Based Research: From Theory To Practice Around The Globe*. Ed. by Shannon T. Bischoff, Carmen Jany. Berlin, Boston: De Gruyter, 296–313. <https://doi.org/10.1515/9783110527018-017>
- Org jt 1994 =** Ervin Org, Nele Reiman, Katrin Uind, Eva Velsker, Karl Pajusalu 1994. Vastseliina Sute küla elanike murdepruugist ja keelehoiakutest. – *Keel ja Kirjandus* 4, 203–209.
- O'Rouke jt 2015 =** Bernadette O'Rouke, Joan Pujolar, Fernando Ramallo 2015. New speakers of minority languages: The challenging opportunity. Foreword. – *International Journal of Sociology of Language* 231, 1–20. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0029>

- Ortega jt 2015** = Ane Ortega, Jacqueline Urla, Estibaliz Amorrortu, Jone Goirigolzarri, Belen Uranga 2015. Linguistic identity among new speakers of Basque. – *International Journal of the Sociology of Language* 231, 85–105. <http://dx.doi.org/10.1515/ijsl-2014-0033>
- Pajusalu jt 2002** = Karl Pajusalu, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2002. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pajusalu, Renate 1998**. Eesti pronomeenid II. Võru *sjoov, taa, tuu ja timä*. – *Keel ja Kirjandus* 3, 159–172.
- Pajusalu, Renate 2006**. Death of a demonstrative: Person and time. The case of Estonian *too*. – *Linguistica Uralica* XLII (4), 241–253.
- Pajusalu, Renate 2015**. Võro demonstratives: changing or disappearing? – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 6 (2), 167–190. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2015.6.2.07>
- Reile, Maria 2019**. Estonian demonstratives in exophoric use: An experimental approach. (= *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 34.) Tartu: University of Tartu.
- Reile jt 2019** = Maria Reile, Piia Taremaa, Tiina Nahkola, Renate Pajusalu 2019. Reference in the borderline of space and discourse: A free production experiment in Estonian, Finnish and Russian. – *Linguistica Uralica* 55 (3), 185–208. <http://dx.doi.org/10.3176/lu.2019.3.02>
- Reile jt 2020** = Maria Reile, Helen Plado, Harmen B. Gudde, Kenny R. Coventry 2020. Demonstratives as spatial deictics or something more? Evidence from Common Estonian and Võro. – *Folia Linguistica* 54 (1), 167–195. <https://doi.org/10.1515/flin-2020-2030>
- Rice jt 2002** = Sally Rice, Gary Libben, Bruce Derwing 2002. Morphological representation in an endangered, polysynthetic language. – *Brain and Language* 81, 473–486. <http://dx.doi.org/10.1006/brln.2001.2540>
- Sarivaara jt 2013** = Erika Sarivaara, Satu Uusiatti, Kaarina Määttä 2013. How to revitalize an indigenous language? Adults' experiences of the revitalization of the Sámi language. – *Cross-Cultural Communication* 9 (1), 13–21. <http://dx.doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020130901.2121>
- Tammekänd, Liina 2015**. Demonstratives in Võro and Estonian narratives. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 6 (2), 191–216. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2015.6.2.08>
- VMS** = Väike murdesõnastik. Toim. Valdek Pall. <http://www.eki.ee/dict/vms/> (vaadatud 02.03.2020).
- Vorweg, Constanze 2012**. Experimental methods in psycholinguistics. – *Methods in Contemporary Linguistics*. Ed. by Andrea Ender, Adrian Leemann, Bernhard Wälchli. Berlin, Boston: de Gruyter Mouton, 363–386.

- Warner jt 2011** = Natasha Warner, Andrew Carnie, Muriel Fisher, Jessamyn Schertz, Lionel Mathieu, Colin Gorrie, Michael Hammond, Diana Archangeli 2011. Timing of perceptual cues in Scots Gaelic. – *The Journal of the Acoustical Society of America* 130 (4), 2573. <http://dx.doi.org/10.1121/1.3655318>
- Yuan, Yi 2001.** An inquiry into empirical pragmatics data-gathering methods: Written DCTs, oral DCTs, field notes, and natural conversations. – *Journal of Pragmatics* 33 (2), 271–292. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00031-X](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00031-X)

Study of a minority language using a linguistic experiment: spatial demonstratives in modern Võro

HELEN PLADO, MARIA REILE

The article discusses demonstrative pronoun usage among new speakers of Võro and compares it to native speakers' usage. Conclusions are drawn on the basis of empirical data obtained from a forced-choice production test. It is found that new speakers' usage of demonstrative pronouns is substantially different from that of people who have acquired the Võro language at home and have regularly used it their whole life. While native speakers least frequently use the pronoun *taa*, which lacks a direct equivalent in Estonian, this pronoun is the demonstrative used most commonly by new speakers.

The article also shows that, when using linguistic experiments to study an endangered minority language, one must pay attention to factors that are not as relevant for the majority language. For instance, after the experiment it is necessary to carry out a survey regarding how the informant has acquired the minority language as well as when, with whom and how often he/she uses and has used it. At the same time, there is a danger that the formality of the experiment situation may affect the usage of a minority language more than that of a majority language (e.g. the informant may switch to the majority language at some point during the experiment).

Keywords: experimental methods, Võro language, demonstrative pronouns, spatial reference, new speakers

Helen Plado
suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
Helsingin yliopisto
PL 4
00014
helen.plado@helsinki.fi

Maria Reile
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51005 Tartu
maria.reile@ut.ee